

Ткаченко Вікторія Іванівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

ХОЦЯНІВСЬКА

Ірина

УКРАЇНСЬКЕ ПИСЬМЕНСТВО КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ. В ЛІТЕРАТУРНО-КРИТИЧНІЙ РЕЦЕПЦІЇ МИКОЛИ ЄВШАНА

Анотація

У статті зроблено аналіз літературно-критичних праць Миколи Євшана, присвячених творчості українських письменників кінця ХІХ – початку ХХ століття: І. Франка, Лесі Українки, О. Кобилянської, М. Коцюбинського, В. Стефаника та ін.

Ключові слова: модернізм, критика, митець, творчість, жанр.

Summary

The literary and critical works of Mykola Yevshan, dedicated to the works of Ukrainian writers of the late 19th – early 20th centuries: I. Franko, L. Ukrainka, O. Kobylanska, M. Kotsiubynskiy, V. Stefanyk, and others are analyzed in the article.

Key words: modernism, criticism, artist, creativity, genre.

Микола Євшан є знаковою постаттю літературної критики початку ХХ століття – доби Модернізму в українській літературі. Його хвилювали проблеми творчості, зокрема відставання і перебудови українського письменства. Заслуговує уваги думка сучасного дослідника О. Багана про те, що «М. Євшан став критиком завдяки особливій силі національної самокритики чуйному аналітизмові, принциповому світоглядові» [1, с. 9]. Сформувавшись під впливом естетики німецького романтизму та ірраціоналістичних вчень кінця ХІХ століття і насамперед Ф. Ніцше, М. Євшан зумів своїми літературно-критичними працями дати зразки ґрунтовного аналізу складних мистецьких явищ початку ХХ століття. Критична спадщина М. Євшана є значущою і вагомою у формуванні нової естетичної свідомості і літературно-критичної орієнтації, вона органічно доповнює історію українського літературознавства. Сьогодні маємо ряд статей та наукових розвідок, присвячених М. Євшану. Це есей Олеся Бабія «Микола Євшан (Федюшка) його життя і творчість // ЛНВ, 1929. № 9, № 10), у якому наголошено на патріотизмі й безкомпромісності М. Євшана, його героїчному самовідчутті; розкрито конфлікт із офіційним

українством; наголошено, що критик не приймав лібералізму, розхлябаності, недалекості, тому сміливо ставав на боротьбу. Серед інших дослідників – Л. Білецький, М. Гнатюк, Н. Голубінка, В. Дорошенко, М. Ільницький, В. Качкан, І. Костецький, Г. Мухіна, С. Павличко, Н. Шумило, Д. Юсип, О. Баган, І. Розлуцький.

Мета статті – з'ясувати особливості літературно-критичних оцінок Миколою Євпаном.

Жанр літературного портрета є одним із найпопулярніших у літературно-художній практиці. Ю. Ковалів дає таке визначення: «Літературний портрет-жанр літературно-критичного, науково-популярного нарису про життя і творчість письменника, близький до наукової біографії, стислий за викладом, розрахований на масового читача» [3, с. 573].

Класичні зразки таких жанрових утворень подав І. Франко: «Осип – Юрій Федькович», «Еміль Золя, його життя і писання», «Леся Українка» та ін. Окрім життєпису письменника, у літературних портретах розкриваються секрети творчості того чи іншого письменника. Об'єктом критичного аналізу в літературному портреті є реальна людина, її характер, творчість, духовне єство. Завдання критика – дати характеристику письменника в органічній єдності його особистого життя і творчості.

Жанр літературного портрета, як відомо, передбачає змалювання творчої постаті письменника в усій її реальній багатогранності, діалектичному розвитку. Отож, особлива увага М. Євпана як автора літературного портрета зосереджується на соціально-політичному, літературному контекстах. Помітним є намагання критика зрозуміти письменницьку особистість крізь призму його доби, з'ясувати ті риси епохи, які були вирішальними у формуванні художнього світогляду і творчості. Літературний портрет не претендує на повноту та всебічний аналіз, глибоке дослідження морально-психологічного стану митця, якихось деталей.

Творчість М. Євпана поділяється на три періоди. Перший період припадає на 1907–1909 роки – становлення таланту літературного критика. У

цей час ще молодий критик писав рецензії, нариси, статті. Найбільш продуктивний період – другий: з 1910 по 1914 рр. На думку Д. Юсипа, це «період остаточної кристалізації світогляду, позиції й естетичних принципів та критеріїв митця [4, с. 13]. У цей час він друкувався у «Літературно-науковому віснику», «Українській хаті». Третій період розпочався з 1910 року. Це час активної публіцистичної діяльності М. Євшана, яка суттєво доповнювала його літературознавчу, критичну діяльність. Д. Юсип переконаний, що «ці дві іпостасі творчої діяльності письменника були внутрішньою потребою його душі й інтелекту, переконливим виявом глибокого розуміння ролі митця в літературному й громадському житті [4, с. 29].

Як патріот своєї Вітчизни, М. Євшан опинився у вирі національно-визвольних змагань, і за покликом серця став воїном Української Галицької Армії. Бурхливий час вимагав слова бойового, публіцистичного. Саме тому він написав і опублікував лише одну рецензію на повість О. Кобилянської «За ситуаціями» («Шляхи») глибокими й щирими вболіваннями про долю української держави були пройняті його публіцистичні праці: «Безплатні пасажери», «Національне виховання», «Серце України», «Українські кордони» та ін.

У книжці «Під прапором мистецтва» молодий критик був переконаний, що він знає, про кого і як писати. Особливо його цікавили ті письменники, які відповідали його естетичним ідеалам. Скажімо, він вихвалатиме М. Яцківа – борця, що підняв меч в обороні штуки» і поета «вищої аристократичної культури». Він поцінує і Петра Карманського, хоч був не зовсім об'єктивним до особливостей його світогляду. Євшан-критик намагався уважно стежити за творчим розвитком, поетів початківців й фіксувати еволюцію їх зростання і становлення. Так, в полі його критичних міркувань знаходились Б. Лепкий, А. Кримський, М. Чернявський та ін. На думку М. Євшана, «З усіх українських поетів А. Кримський чи не найбільше наближується до т. зв. Модерного поета» [2, с. 194]. Критик переконаний, що «творець Кримський щойно в поезії: тут же немає тої безбарвності, яка у оповіданнях, – тут творчість його засяла пишними

красками» [2, с. 196]. Не міг він не помітити і глибокого роздвоєння в натурі А. Кримського нерішучості у справах своєї власної творчості, складності й аскетичності світогляду автора «Пальмового гілля».

Дослідники творчості М. Євшана переконані, що йому, як критику, найбільше імпонували ті митці, котрі зображали життя в його найвищій формі – в розкоші активності, перемоги й експансії. З українських митців, своїх сучасників, він високо цінував Івана Франка, Лесю Українку, Ольгу Кобилянську, Михайла Коцюбинського, Василя Стефаника і присвятив їм ряд цікавих і до сьогодні дослідницьких праць. Особливо високо він цінував І. Франка і присвятив йому праці «Поетична творчість Івана Франка», «Іван Франко. Нарис його літературної діяльності», «Із літ моєї молодості», «Іван Франко і Галицька Україна». Прикметним для автора названих праць є намагання дати власну думку, факти викласти спокійно, відкрито, переконливо. Вказуючи на окремі слабкі сторони І. Франка, критик бачив могутню художню силу поета, яка «пульсує в наступальності поетичного слова, в його чині, в гарячій любові ліричного героя до правди, до життя в сукупності усіх його різних драм, усієї жагучості розвитку й гостроти» [2, с. 473].

Майстерною і високою була оцінка М. Євшаном прози Івана Франка: уважне дослідження мистецьких прийомів прозописьма ґрунту, на якому виростав митець як неповторний майстер художнього слова. М. Євшан переконаний, що глибоке знання життя «надає певності перу І. Франка, дозволяє «приступити до змалювання найтемніших закутків психології людини», дало його прозі нерв і актуальності» [2, с. 474].

Свіжістю думок, почуттів, вражень, вмінням дати власну оцінку відзначаються літературні нариси про Лесю Українку, Ольгу Кобилянську, Михайла Коцюбинського, Василя Стефаника, Володимира Винниченка та ін. Творча енергійність та активність М. Євшана-критика була вражаючою.

Сповідуючи ідеал сильної і мужньої особистості в мистецтві, критик з пієтетом писав про Лесю Українку, назвавши її поезію «хоч і простим по своїй архітектурі, але величним і багатим храмом», куди «йдуть люди тільки ті, які

дійсно хочуть і вміють читати в тому духовному багатстві» [2, с. 561]. М Євшан зазначає, що «у творах Лесі Українки найсильніше слово нашої поезії, найсильніший вислів нової національної душі після Шевченка. Се вічно свідомий акт творчої волі, се консеквентна реалізація творчих задумів, на яку не здався ні один сучасний український поет» [2, с. 563]. М. Євшан Лесю Українку зарахував до тих, хто стоїть у вічній боротьбі проти всесвітньої нікчемності та сірої буденщини» [2, с. 564].

У 1909 р. М. Євшан написав і опублікував свою першу працю про Ольгу Кобилянську – авторку повісті «Земля». Коли з'явиться повість «Через кладку», він у «Українській хаті» друкує статтю – детальний аналіз твору письменниці, відзначаючи близький і зрозумілий йому тип сильної самостійної жінки. До вподоби критику у цьому творі і образ Нестора, в якому він знайшов ідеал, близький до світоглядної філософії Ніцше.

Без сумніву, М. Євшан глибоко шанував талант Ольги Кобилянської: «Творчість Ольги Кобилянської має в собі щось успокоююче, добре, що нагадує любляче обличчя матері, журливість. Її творчість нагадує твій головний обов'язок, обов'язок боротьби за твою власну душу, за твій розвиток, щоб ти видирався на ту скелю, де віє свіжий воздух і душа може бути оновлена і чиста» [2, с. 200].

На особливому місці в естетичній програмі Миколи Євшана була творчість Михайла Коцюбинського – автора повісті «Тіні забутих предків»: «Здається ні в одного українського письменника не було такої строгої субординації творчих сил, як у Коцюбинського. І як в нікого іншого з його творів можна навчитись любити життя, природу, людей» [2, с. 473].

Українське красне письменство критик не уявляв без Лесі Українки, Ольги Кобилянської, Михайла Коцюбинського як літературного арсеналу, найвищої інстанції. Їм належало зробити все, «щоби література могла перебути час формування, не одну гостру і небезпечну кризу талантів, вони регулюють літературний дух і життя, серед розбиття та зневіри дають приклади

монументальної сили, високих артистичних змагань та духовної культури» [2, с. 565].

Творчість В. Стефаніка М. Євшан розглядав як «чи не найсильніше слово з усієї української літератури. Він показав не лише, що таке дійсний артизм з Божої ласки, але й те, що артизм може йти в парі з іншими, моральної напруги цілями. На всякий випадок, ритора понад нього у нас немає. Орудувати словом ніхто від нього краще не умів досі» [2, с. 216]. Особливу увагу критик звертає на трагізм як найважливішу рису в стилі – трагізм: «Стефанік оповідає, не лише про життя – він подає нам саму його драму. Звідси, з того об'єктивізму, з того злиття з об'єктом творчості йде той питомий, глибокий трагізм сам в собі» [2, с. 395]. Слово Стефаніка М. Євшан порівнює з «таємною, скритою потенціальною енергією грому, воно все в найсильнішому напруженні, доки не спаде йому з уст» [2, с. 216].

Як бачимо, у літературному портретуванні головним для М. Євшана було з'ясувати роль і значення письменника для сучасної епохи, накреслити проблеми її подальшого вивчення. Євшанові оцінки письменницької творчості відзначаються оригінальністю підходів, вдалим поєднанням елементів мемуарного і літературно-критичного жанрів. Євшан-критик послуговується лише поодинокими подіями з життя та творчості митців інколи через окремі риси характеру, уподобання, те, що у певний спосіб робило вплив на творчість автора. Дослідники творчості М. Євшана стверджують, що поза його увагою не залишилось жодне небуденне літературно-мистецьке явище. Про кожного з них він мав власну думку і сміливе слово. Його літературно-критичні студії стояли на рівні європейської літературознавчої думки за інтелектуальним рівнем автора, концептуальністю мислення, винятковою майстерністю. Вони є актуальними і сьогодні у своїх основних положеннях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Баган О. Оцінки модернізму в літературній критиці Миколи Євшана. Михайло Коцюбинський і український модернізм ХХ століття : зб.

наук. праць. Сер. «XX століття від модерності до традиції». Вінниця : «Планер», 2015. Вип. 4. С. 9–23.

2. Євшан М. Критика. Літературознавство. Естетика / Упорядкування, передмова та примітки Наталії Шумило. Київ : Основи, 1998. 657 с.

3. Літературознавча енциклопедія: у 2 т. / авт.-уклад. Ю. Ковалів Київ : ВЦ «Академія», 2007. Т. 2. 2007. 624 с.

4. Юсип Д. Микола Євшан. Нарис життя і творчості. Вінниця : «Південний Буг», 1994. 60 с.

Хоцянівська Ірина Володимирівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри історії та культури України Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

**З ОПУБЛІКОВАНОГО
МИКОЛОЮ ІЛЬНИЦЬКИМ**

